

УДК 368.914.24

Поклонський Ф. Ю., Трофимова А. С.

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ ЧЕРЕЗ ЗАЛУЧЕННЯ ФІНАНСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Протягом останніх років спостерігається динамічний розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення, що говорить про значний потенціал для подальшого розвитку пенсійного забезпечення домогосподарств в Україні.

Функціонування фінансової системи країни залежить від фінансів домогосподарств. Підтвердження цього є процеси формування доходів та видатків у найбільш розвинених країнах світу. Так, держава отримує частину надходжень до бюджету за рахунок податків з доходів громадян, а формування видатків відбувається завдяки соціальним трансфертам. Вільні грошові ресурси економіки країни формуються через заощадження домогосподарств в комерційних банках, інвестування коштів в паї інвестиційних фондів, накопичення коштів на пенсійних рахунках. Підприємницька діяльність домогосподарств відбувається в процесі створення попиту на різноманітну продукцію та в процесі задоволення цього попиту.

Інформація про роль фінансів домогосподарств у формуванні фінансового забезпечення недержавних пенсійних фондів (НПФ) розкривається в наступних питаннях: на що витрачають, скільки заробляють, які джерела заробітку й інші. Усе це дозволяє робити висновки не тільки про добробут населення, але й про загальноекономічні показники, які впливають на діяльність НПФ [1].

Більшість науковців приділяють увагу або вузьким, або дуже загальним моментам, пов'язаним з домогосподарствами. Серед найавторитетніших авторів, які займалися вивченням фінансів домогосподарств та їх ролі у діяльності недержавних пенсійних фондів є С. І. Юрій, В. М. Федосов, В. І. Оспіщев, Л. А. Гордієнко, І. О. Бочан, М. І. Карлін, Б. А. Карпінський, В. П. Кудряшов, О. В. Чеберяко, Т. С. Капушак, Г. М. Терещенко [2, 3].

Нажаль детального розгляду проблем організації, структури, залежності від факторів зовнішнього середовища фінансів домогосподарств та НПФ в працях вітчизняних авторів немає. Але слід відзначити, що аналіз фінансових установ у залученні заощаджень домогосподарств до інвестування в економіку держави, зокрема ролі накопичувальних фондів пенсійного страхування є актуальним напрямком дослідження сьогодення.

Проблематика розвитку ринку небанківських послуг, зокрема накопичувального пенсійного страхування, в процесі трансформації економіки України потребує подальших досліджень.

Мета статті – з'ясування ролі фінансових ресурсів домогосподарств у формуванні фінансового забезпечення недержавних пенсійних фондів. Відповідно до мети були поставлені наступні задачі: аналіз ринку недержавного пенсійного страхування та виявлення шляхів підвищення інвестиційної активності домогосподарств і діяльності недержавних пенсійних фондів.

Реформування пенсійної системи України почалося з прийняття Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [4] та «Про недержавне пенсійне забезпечення» [5]. Перші два рівня відносяться до обов'язкового державного пенсійного страхування.

Третій рівень пенсійної системи становить система недержавного пенсійного забезпечення. Починаючи з 2004 року почала здійснюватися її розбудова. Саме недержавні пенсійні фонди склали основу цієї розбудови.

Проаналізувавши ринок недержавного пенсійного страхування в Україні можна зробити наступні висновки:

– порівняно з 2012 роком кількість недержавних пенсійних фондів зменшилась (з 94 до 81 відповідно) та кількість адміністраторів недержавних пенсійних фондів також зменшилася на 9;

- згідно даних Державного реєстру фінансових установ недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 9 регіонах України;
- найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 61 або 75,3 % від загальної кількості зареєстрованих НПФ.

Аналіз діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення проведено на підставі поданих звітних даних станом на 2013 рік в динаміці за п'ять років починаючи з посткризового 2009 року. [3]. Основні показники діяльності НПФ, згідно з поданими звітними даними, та темпи їх приросту наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів [6, 7]

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	Темпи приросту, %	
						2013/2012	2013/2009
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	62,5	69,7	75,0	61,4	61,4	0,0 %	-1,76 %
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис. осіб	497,1	569,2	594,6	584,8	840,6	43,7 %	69,10 %
Загальні активи НПФ, млн. грн.	857,9	1 144,3	1 386,9	1 660,1	2 089,8	25,9 %	143,59 %
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	754,6	925,5	1 102,0	1 313,7	1 587,5	20,8 %	110,38 %
у тому числі:							
– від фізичних осіб	31,8	40,7	50,6	58,6	66,5	13,5 %	109,12 %
від фізичних осіб – підприємців	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0 %	100,00 %
– від юридичних осіб	722,7	884,6	1 051,2	1 254,9	1 520,5	21,2 %	110,39 %
Пенсійні виплати, млн. грн.	90,1	158,2	208,9	251,9	300,2	19,2 %	233,19 %
Кількість осіб, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	28,1	47,8	63,1	66,2	69,0	4,2 %	145,55 %
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	236,7	433	473,3	620,3	818,0	31,9 %	245,59 %

Проаналізувавши укладені контракти адміністраторами недержавних пенсійних фондів у 2013 році можна сказати наступне: більшу частку вкладників складають фізичні особи (95,2 %); юридичні особи складають 4,8 %. Така тенденція спостерігається впродовж всього аналізованого періоду (2009–2013 рр.). Дана ситуація свідчить про необхідність реформування системи недержавного пенсійного страхування для залучення до формування фінансового забезпечення недержавних пенсійних фондів саме домогосподарств.

У 2013 році кількість учасників НПФ відповідно до укладених контрактів становила 840,6 тис. осіб (на кінець 2009 року – 497,1 тис. осіб).

Процес трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції та спрямування їх саме у недержавні пенсійні фонди можлива завдяки більш розвиненій фінансовій системі, що характеризується присутністю широкого спектру фінансових інститутів.

Серед усієї сукупності фінансових посередників найважливішу роль у формування фінансових ресурсів домогосподарств відіграють банківські установи, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, кредитні спілки, інвестиційні компанії та інші структури (рис. 1).

Рис. 1. Основні учасники та інструменти управління фінансовими ресурсами домашніх господарств (розроблено автором)

Проведений аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів свідчить про недостатню кількість вкладників, зважаючи на низький рівень життя населення. Адже саме від рівня життя і структури їх доходів залежить процес формування фінансових ресурсів домогосподарств через інвестиційну діяльність. Низька довіра до економічної та політичної стабільності знижує цю інвестиційну привабливість НПФ та стимулює до пошуку шляхів реформування пенсійного забезпечення держави.

Для зростання та розвитку національної економіки необхідний процес перетворення доходів домогосподарств, які не використовуються на споживання, в інвестиційний капітал. Інвестиційна діяльність фізичних осіб являє собою процеси, які підпорядковані певній логіці та закономірностям, передусім особливості інвестиційної діяльності фізичних осіб пов'язані із необхідністю відмовитися від сьогоденного споживання з метою отримання інвестиційного доходу в майбутні періоди.

Рух заощаджень домогосподарств у сфері фінансово-кредитних відносин здійснюється через механізм страхування та/або придбання фінансових активів. Тобто зростання та розвитку національного виробництва можливе через мобілізацію вільних грошових ресурсів домогосподарств.

Розвиток конкурентоспроможної та інвестиційно-привабливої індустрії страхування в процесі становлення ринкової економіки в Україні вимагає створення саме реальної системи страхового захисту через діяльність недержавних пенсійних фондів. Серед ефективних та позитивних результатів пенсійного забезпечення домогосподарств слід виділити:

- захист від дії негативних чинників, які спричиняють матеріальні збитки чи втрату вигоди (економія витрат домашніх господарств);
- отримання додаткових доходів домогосподарствами від накопичення та ефективного використання коштів за договорами.

Домашнім домогосподарствам надаються страхові послуги за такими групами: страхування життя; здоров'я та працездатності; страхування майна; страхування відповідальності.

Активізація інвестиційної діяльності та залучення вільних фінансових ресурсів на розвиток реального сектора економіки неможливий без розвитку пенсійних продуктів, державних гарантій та підвищення ефективності функціонування інститутів системи недержавного пенсійного забезпечення (рис. 2).

Рис. 2. Механізм недержавного пенсійного забезпечення (розроблено автором)

Впровадження відповідних державних стимулів щодо сприяння інвестиційної діяльності є необхідною частиною умов поживлення інвестиційної активності через розподіл доходів домогосподарств. Правильність вирішення питань розподілу доходів визначається через аналіз розподілу результатів виробництва [8].

Сукупні доходи населення, їхній рівень, структура, засоби одержання і диференціація є показниками економічного і соціального добробуту суспільства. Розподіл їх має яскраво виражене соціально-політичне забарвлення, визнаючи майнову і соціальну диференціацію. Через диференціацію доходів у громадському житті виявляються ті взаємозв'язки, що приховані за розподілом ресурсів. Усі економічні процеси протікають у певному соціальному середовищі, тому розмежування економічної і соціальної сторін системи суспільної взаємодії умовно й абстрактно.

Пенсійні внески є одним із основних якісних показників, які характеризують систему недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ). У 2013 р. сума пенсійних внесків становила 1 587,5 млн. грн., що на 20,8 % більше або на 273,8 млн. грн. порівняно з кінцем 2012 р. Загальний обсяг активів, сформованих пенсійними фондами, у 2013 р. становив 2089,8 млн. грн. Усього за 2013 р. активи недержавних пенсійних фондів зросли на 20,6 % або на 429,7 млн. грн.

Об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику формують портфель фінансового забезпечення НПФ. Захист грошових коштів домогосподарств від інфляційних процесів з подальшим приростом капіталу можливо при використанні інвестиційних інструментів недержавними пенсійними фондами [6, 7].

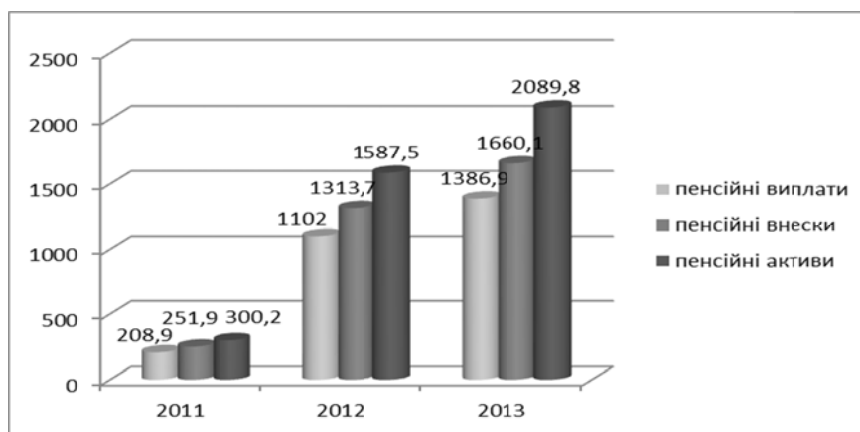

Рис. 2. Динаміка основних показників системи НПЗ за 2011–2013 рр. (млн. грн.)

Таким чином, розглянуті тенденції діяльності недержавних пенсійних фондів, аналіз динаміки змін основних показників системи недержавного пенсійного страхування та взаємозв'язок з домогосподарствами НПФ дозволяють сформулювати напрями підвищення інвестиційної активності домогосподарств шляхом участі у системі недержавного пенсійного забезпечення через фонди НПЗ та визначити вплив на формування фінансового забезпечення НПФ.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши стан розвитку фінансів вітчизняних домогосподарств, їх роль у формуванні фінансового забезпечення державних пенсійних фондів, можна констатувати, що подальший їх розвиток повинен бути обумовлений системою виважених, послідовних заходів, реалізація яких потребує використання різноманітних методів управління фінансовими ресурсами цих домогосподарств з метою їх подальшого залучення в фінансові ресурси недержавних пенсійних фондів.

Одним з найголовніших інструментів управління фінансовими ресурсами домогосподарств є загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, яке складається з двох рівнів: солідарної системи та системи обов'язкового накопичення, а також недержавне пенсійне забезпечення. Формування фінансових ресурсів домогосподарств через постійне накопичення коштів в недержавних пенсійних фондах стане дієвим інструментом лише за умови практичної реалізації пенсійної реформи, яка містить соціальні, економічні, демографічні, фінансові та політичні складові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гнеушева В. О. Методи та інструменти управління фінансовими ресурсами домогосподарств / В. О. Гнеушева // *Сталий розвиток економіки*. – 2013. – № 4. – С. 404–410.
2. Терещенко Г. М. Особливості інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів: зарубіжний досвід і вітчизняна практика [Текст] / Г. Терещенко, Ю. Смоляр // *Фінанси України*. – 2008. – № 3. – С. 43–51.
3. Чеберяко О. В. Запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування / О. В. Чеберяко, Т. С. Капуцак // *Економічний вісник Донбасу*. – 2010. – № 2 (20). – С. 135–138.
4. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. №1058-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
5. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 07.07.2003 р. № 1057-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
6. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України. – Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, 2011. – http://nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/npf_2011.pdf.
7. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України. – Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, 2013. – <http://www.dfp.gov.ua/732.html>.
8. Білоног А. П. Інвестиційний потенціал системи недержавного пенсійного забезпечення України / А. П. Білоног // *Бізнесінформ. Інвестиційні процеси* – 2014. – № 2. – С. 105–110.